

Literatuurgeschiedenis – de renaissance

1	Inleiding	3
2	Keuzes bij deze les – 1:11	3
3	Doel van deze les – 3:25	4
4	De structuur van deze les – 5:08	4
5	Een algemeen beeld van de renaissance – 7:00	5
5.1	De kerk – 7:03	5
5.1.1	<i>De kerk als broedplaats van de renaissance – 7:47</i>	5
5.1.2	<i>Het humanisme – 8:39</i>	5
5.1.2.1	<i>Petrarca (1304-1374) – 9:53</i>	5
5.1.2.2	<i>Erasmus (1469-1536) – 18:38</i>	7
5.1.2.3	<i>95 stellingen van Luther (31 oktober 1517) – 20:07</i>	7
5.1.3	<i>De reformatie – 20:59</i>	7
5.1.4	<i>Strijd binnen de gereformeerde kerk – 20:53</i>	8
5.1.5	<i>Twijfel aan God en de hemel – 24:06</i>	8
5.1.5.1	<i>Spinoza (1632-1677) – 24:06</i>	8
5.2	De adel – 26:20	8
5.2.1	<i>De uitvinding van het buskruit – 26:20</i>	8
5.2.2	<i>De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) – 30:37</i>	9
5.2.2.1	<i>Karel V (1500-1558) – 30:37</i>	9
5.2.2.2	<i>Filips II (1527-1598) – 31:35</i>	9
5.2.2.3	<i>De slag bij Heiligerlee (1568) – 32:12</i>	10
5.2.2.4	<i>Willem van Oranje (1533-1584) – 33:07</i>	10
5.2.2.5	<i>Maurits van Oranje (1567-1625) – 39:00</i>	11
5.2.2.6	<i>De val van Antwerpen (1585) – 39:33</i>	11
5.2.2.7	<i>Het 12-jarig bestand (1609-1621) – 41:16</i>	12
5.2.2.8	<i>Frederik Hendrik van Oranje (1584-1647) – 41:39</i>	12
5.3	De burgerij – 42:20	12
5.3.1	<i>Zelfbestuur door de burgerij – 42:47</i>	12
5.3.2	<i>Machtsstrijd tussen de burgerij en de adel – 44:27</i>	12
6	De literatuur van de renaissance – 49:39	14
6.1	Otium – negotium – 49:56	14
6.2	Navolging van de klassieken – 51:00	14
6.2.1	<i>Translatio – 51:29</i>	14
6.2.2	<i>Imitatio – 51:43</i>	14
6.2.3	<i>Emulatio – 53:52</i>	15
6.3	Rederijkerskamers – 55:36	15
6.4	P.C. Hooft (1581-1647) – 1:01:44	16
6.4.1	<i>Een typisch renaissance-mens – 1:01:44</i>	16
6.4.2	<i>Gheswinde Grysaert, een sonnet (1611) – 1:04:18</i>	17
6.4.3	<i>Geraerdt van Velzen, een tragedie (1613) – 1:07:44</i>	17
6.4.4	<i>Muiderkring (1615-1645) – 1:08:28</i>	17
6.4.5	<i>Nederduytsche academie (1617) – 1:09:20</i>	17
6.4.6	<i>Warenar, een blijspel (1617) – 1:10:09</i>	18
6.4.7	<i>Baeto, een tragedie (1617) – 1:13:23</i>	18
6.4.8	<i>De Nederlandsche historiën (vanaf 1628, 27 delen) – 1:14:19</i>	18
6.4.9	<i>Hooft sterft – 1:15:32</i>	18

6.5 Vondel (1587-1679) – 1:15:54	19
6.5.1 <i>De kracht van zelfstudie</i> – 1:16:05.....	19
6.5.2 <i>Gelegenheidsgedichten</i> – 1:17:41	19
6.5.2.1 <i>Bruiloftsbed</i> (1627) – 1:18:05.....	19
6.5.2.2 <i>Kinder-lyck</i> (1632) – 1:19:23	19
6.5.2.3 <i>'t Stockske van Oldenbarnevelt</i> – 1:21:49	20
6.5.3 <i>Eigenwijze Vondel</i> – 1:25:20.....	21
6.5.4 <i>Drieëndertig tragedies</i> – 1:25:37.....	21
6.5.4.1 <i>Gijsbrecht van Aemstel</i> (1637) – 1:27:52.....	21
6.5.5 <i>Tegenslag en eerbetoon voor Vondel</i> – 1:33:22	22
6.6 Bredero (1585-1618) – 1:35:48	23
6.6.1 <i>'t Kan verkeeren</i> – 1:35:58.....	23
6.6.2 <i>Kluchten</i> – 1:38:10.....	23
6.6.2.1 <i>Klucht van de koe</i> (1612) – 1:38:29.....	23
6.6.2.2 <i>Klucht van de molenaar</i> (1613) – 1:39:58	24
6.6.3 <i>Blijspelen</i> – 1:41:40.....	24
6.6.3.1 <i>Moortje</i> (1615) – 1:41:45	24
6.6.3.2 <i>De Spaanschen Brabander Jerolimo</i> (1617) – 1:42:26.....	24
6.6.3.3 <i>Boertigh, Amoreus en Aendachtigh Groot Liedboek</i> – 1:43:30	25
6.6.3.4 <i>Boeren geselschap</i> – 1:44:14.....	25
6.7 Constantijn Huygens – 1:50:20	26
6.7.1 <i>Epigrammen</i> – 1:51:57.....	27
6.7.2 <i>Op de dood van Sterre</i> – 1:53:52.....	28
6.8 Jacob Cats (1577-1660) – 1:56:32	28
6.8.1 <i>Vadertje Cats</i> – 1:57:02	28
6.8.2 <i>Sinne- en minnebeelden</i> (1618) – 1:58:16.....	29
6.8.3 <i>Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijd</i> (1632) – 2:00:00.....	29
7 Afsluiting – 2:01:34	29

1 Inleiding

Deze syllabus is gebaseerd op de videoles van de website Online Nederlands over de Nederlandse literatuur in de renaissance, oftewel de periode die volgt op de middeleeuwen. Bij die videoles hoort een invuloefening.

Op Online Nederlands vind je ook een syllabus en videoles over de middeleeuwen. De syllabus die je nu in handen hebt en de bijbehorende videoles zijn een logisch vervolg.

Als je de videoles over de middeleeuwen hebt gevolgd of de syllabus hebt gelezen, zul je merken dat een aantal zaken kort herhaald worden. Maar er wordt ook echt voortgeborduurd op zaken. Het is daarom aan te raden om eerst de les over de literatuur in de middeleeuwen te volgen voordat je aan deze les begint.

Maar ook zonder de kennis over middelnederlandse literatuur is deze les prima te volgen en zul je een redelijk compleet beeld krijgen van de Nederlandse renaissanceliteratuur.

Dankzij deze syllabus heb je twee manieren om de stof te leren: via de video en via deze syllabus. Het voordeel van de video is dat je een leraar hebt die alles uitlegt en daar allerlei verhelderende plaatjes bij gebruikt, maar die je bovendien op pauze kunt zetten, terug of vooruit kunt spoelen. Het voordeel van de syllabus is dat je de tekst in handen hebt en belangrijke woorden kunt onderstrepen en zelf bepaalt hoe snel je door de stof gaat.

Bij elke titel van een hoofdstuk of paragraaf staat een tijdsaanduiding. Die komt overeen met de tijdsaanduiding in de videoles. Mocht je tijdens het lezen van de tekst in de syllabus toch wat meer ondersteuning willen hebben van de video, dan weet je waar je moet zoeken.

Op drie plekken in deze syllabus kun je een Kahootquiz maken. De docent gaat hiervoor naar de website van Kahoot (getkahoot.com) en zoekt op 'dekrosse online nederlands renaissance'. De leerlingen gaan naar kahoot.it en volgen de aanwijzingen op het scherm van de docent.

Daarnaast is het verstandig om alle titels en dikgedrukte woorden in deze tekst onder elkaar te zetten in je schrift om na bestudering voor jezelf na te gaan of je over alles genoeg weet en kan toelichten.

2 Keuzes bij deze les – 1:11

Als we het hebben over de renaissance in de Nederlanden, hebben we het over **de 16^e en 17^e eeuw**, waarbij de laatste eeuw de beroemde '**Gouden Eeuw**' is. In die eeuw groeide de welvaart in Nederland enorm. Overigens beperkte die plotselinge groei zich grotendeels tot Amsterdam.

In de **renaissance** gebeurde ontzettend veel vergeleken met de **middeleeuwen**. Het was een turbulente periode. Natuurlijk moet je niet denken aan de enorme snelheid waarin wij tegenwoordig leven en waarin computers bijna alles mogelijk maken.

Maar het was wel een periode waarin complete (middeleeuwse) **wereldbeelden op hun kop** werden gezet. Als iemand in de renaissance dacht te weten hoe de wereld in elkaar zat, was de kans groot dat dit even later totaal onderuit werd gehaald.

Ook **machtsverhoudingen veranderden** totaal. Koningen die eeuwenlang onaantastbaar leken, die absoluut de baas waren, omdat ze hun macht hadden gekregen van de allerhoogste leenheer, God, bleken ineens hun macht te kunnen verliezen. Ineens bleek het volk met wat hulp meer macht te hebben dan ooit werd gedacht.

Er gebeurde zoveel, dat ook in deze les – net als de vorige les over de middeleeuwen – keuzes gemaakt moeten worden. Niet alles kan behandeld worden.

3 Doel van deze les – 3:25

Maar dat is op zich niet zo erg, omdat het doel van deze les is om een achtergrond te creëren waartegen je de verhalen die je uit deze periode gaat lezen, kunt plaatsen. Waarom die achtergrond zo belangrijk is, wordt wellicht duidelijk als je even kijkt naar **het basismodel van communicatie**.

Bij communicatie heb je te maken met een **zender**, een **boodschap** en een **ontvanger**. De zender is bij Nederlandse verhalen uit de renaissance iemand die in de 17^e eeuw heeft geleefd. De boodschap is het verhaal. Maar de lezer ben jij: iemand uit de 21^e eeuw. En dat is meteen het probleem.

Je kunt je vast wel voorstellen dat een schrijver uit de zeventiende eeuw schrijft op een manier die toen gebruikelijk was. Daardoor zal een moderne lezer vaak niet weten wat hij aanmoet met die oude verhalen.

Daarom is het van belang dat die moderne lezer, jij dus, meer weet van de tijd waarin de schrijvers leefden en de verhalen ontstonden. En dat is precies het doel van deze les: je zult een beeld krijgen van deze tijd, opdat jij de verhalen beter kunt plaatsen. Daarnaast zul je kennis maken met schrijvers en verhalen uit deze periode.

4 De structuur van deze les – 5:08

Net als de vorige les over middeleeuwse literatuur is deze les daarom verdeeld in twee delen.

In het eerste deel wordt ingegaan op de geschiedenis. Hierbij wordt aangesloten bij de vorige les, omdat de geschiedenis wordt behandeld aan de hand van de **drie maatschappelijke standen** die in de middeleeuwen ontstonden: 1. Eerst wordt ingegaan op veranderingen binnen de kerk, **de geestelijke stand**. Hoe ontwikkelde de kerk zich sinds de middeleeuwen? 2. Vervolgens wordt ingegaan op de veranderingen binnen **de adellijke stand**. Hoe verging het de adel in de renaissance? 3. Tot slot wordt ingegaan op **de burgerij**, de stand die steeds meer macht kreeg sinds de laatste periode van de middeleeuwen, die steeds meer ruimte kreeg en logischerwijs ook een steeds grotere rol ging spelen in de renaissance.

Vervolgens zal ingegaan worden op de literatuur. Hierbij moest ook weer een keuze gemaakt worden. Daarom wordt er slechts ingegaan op vijf schrijvers uit die periode: 1. **Vondel**, 2. **Hoof**t, 3. **Bredero**, 4. **Huygens** en 5. **Cats**. Natuurlijk zijn er meer belangwekkende of opvallende schrijvers geweest, zoals Focquenbroch, Brandt en Grotius. Maar over het algemeen worden deze schrijvers het vaakst gebruikt als leerlingen les krijgen over de renaissance.

5 Een algemeen beeld van de renaissance – 7:00

5.1 De kerk – 7:03

In de renaissance maakt de kerk in Nederland een enorme ontwikkeling door. Als we het hebben over de kerk in de middeleeuwen, hebben we het over **de katholieke kerk**. De katholieke kerk met z'n monniken die al die handschriften aan het maken waren, die al die teksten overschreven. De katholieke kerk met zijn pastoors en priesters die de mensen vertelden hoe ze in God moesten geloven en wat er in de bijbel stond, omdat bijna niemand kon lezen. Aan de absolute top van de katholieke kerk staat de paus. De paus is de plaatsvervanger van Jezus. Petrus, één van Jezus' discipelen werd de eerste paus toen Jezus naar de hemel rees.

5.1.1 De kerk als broedplaats van de renaissance – 7:47

In de vorige videoles is al verteld dat dankzij de kerk door de middeleeuwen heen veel teksten uit de oudheid bewaard zijn gebleven. De kerk werd namelijk door die vechtende Germanen met rust gelaten, omdat die volkeren het christendom als religie overnamen.

Als je in de late middeleeuwen wilde ontwikkelen, als je wilde studeren, was je afhankelijk van de kerk. Daar kon je leren schrijven en daar had je allemaal teksten tot je beschikking die je kon lezen. Daarom is het logisch dat **de oudheid opnieuw ontdekt werd door geleerden binnen de kerk (denk aan de betekenis van het woord renaissance)**.

5.1.2 Het humanisme – 8:39

Maar dat is ook interessant, want daarom werden ook juist binnen de kerk nieuwe wereldbeelden ontdekt. De studenten en geleerden werden door die teksten immers ineens geconfronteerd met wereldbeelden uit de oudheid.

In de middeleeuwen had je te maken met **een Theocentrische maatschappij**. Theo betekent God. God stond centraal. En je hele leven moest in het teken staan van een zo vroom mogelijk leven om uiteindelijk in de hemel te komen.

Je moet nu absoluut niet het idee krijgen dat dit ineens helemaal los werd gelaten, dat ging veel geleidelijker en nog steeds geloven hele volksstammen dat je hele leven in het teken van God moet staan.

Maar binnen de kerk ontstond wel een stroming waarin God iets minder centraal stond en de mens zelf steeds centraler kwam te staan: **het humanisme**. Je ziet het ook aan het woord: human is Engels voor mens. Maar denk nou niet meteen dat de humanisten zich losweekten van de kerk.

5.1.2.1 Petrarca (1304-1374) – 9:53

Dit wordt hopelijk duidelijk zodra je iets meer weet over de **grondlegger van het humanisme: Petrarca**. Deze man is absoluut niet los te zien van de katholieke kerk. Deze man is opgegroeid in Avignon. En misschien wist je het al, maar de paus heeft niet altijd in Rome gezeten. Hij heeft gedurende de 14^e eeuw een periode in Avignon gezeten. Maar toen de paus weer terugkeerde naar Rome, is Petrarca met zijn hele gezin meeverhuisd. Zo erg was hij verbonden met het katholieke geloof. Hij heeft zich ook laten wijden als katholieke geestelijke en heeft gestudeerd binnen de kerk. Maar dat hij als katholieke, gewijde geestelijke de grondlegger is van het humanisme, is niet het enige bijzondere aan Petrarca. **Hij is ook één van de eersten de sonnetten schreef**. Waarschijnlijk zal hij niet de eerste zijn geweest, maar hij is wel degene die het sonnet populair heeft gemaakt.

Het sonnet is een speciaal soort gedicht. Aan de hand van onderstaand voorbeeld van een gedicht van de zeventiende eeuwse schrijver Bredero zal uitgelegd worden hoe een sonnet in elkaar zit.

*Vroegh in den dageraet, de schoone gaet ontbinden
Den gouden blonden tros, Citroenich van couleur,
Gezeten inde Lucht, recht buyten d'achter deur,
Daer groene Wijngaert loof oyt louwen muer beminde.*

*Dan beven Amoureuus de lieffelijckste Winden,
In 't gheele zijdich hayr, en groeten met een geur
Haer Goddelijck aanschijn, op dat sy deze keur
Behielt, van dagelijcx haer daer te laten vinden.*

*Gheluckigh is de Kam, verguldt van Elpen been,
Die deze vlechten streelt, dit waerdich synd' alleen;
Gheluckiger het snoer, dat in haer dicke tuyten*

*Mijn Ziele mee verbint, en om 't hoofd gaet besluyten,
Hoe wel ick 't liever zie wilt golvich na syn jonst,
Het schoone van natuure passeert doch alle const.¹*

Niet alleen de vorm van bovenstaand gedicht is volgens het sonnet, ook de inhoud en de motieven sluiten aan bij de dichtvorm die door Petrarca populair is geworden.

Als we het hebben over de **vorm**, zie je **vier strofen**: twee van vier regels, dat noem je een kwatrijn; en twee van drie regels, dat noem je een terzet of terzine. **Een sonnet bestaat dus uit twee kwatrijnen en twee terzinen**. Ook het rijmschema is volgens de regels: abba, abba, ccd, dee. Oftewel: in de het eerste kwatrijn rijmt de vierde regel op de eerste en de derde op de tweede. In zo'n geval hebben we het over omarmend rijm: het ene rijmpaar 'omarmt' het andere rijmpaar. Daarnaast vindt er tussen de tweede en derde strofe een inhoudelijke wending plaats: ineens verandert er iets aan de inhoud. **Zo'n wending wordt ook wel een volta of chute genoemd**. Overigens werd er wel eens gevarieerd in de plek van de wending. Soms vond hij bijvoorbeeld plaats tussen de derde en vierde strofe.

Niet alleen de vorm van het sonnet is bijzonder: dat geldt ook voor de **inhoud** ervan. Om dit in te zien, moet je iets weten over Petrarca. Toen Petrarca studeerde werd hij verliefd op Laura, maar Laura was onbereikbaar voor hem: zij trouwde uiteindelijk met iemand anders. Maar Petrarca heeft een enorme reeks sonnetten geschreven over Laura. In de sonnetten beschrijft hij haar schoonheid, maar ook schoonheid op zich. **Schoonheid is dus een onderwerp van sonnetten**. En dat is een enorme verandering in de kunst. In de middeleeuwen bestond kunst vooral vanwege de boodschap, de moraal, de wijze les: je moest vroom zijn en je moest trouw zijn. Maar nu kreeg ineens ook schoonheid een centrale plek.

Aan Petrarca hebben we dus zowel het humanisme als de sonnetten met schoonheid als onderwerp te danken.

¹ Ga voor een inhoudelijke behandeling van het gedicht naar de videoles vanaf 14:15.

Overigens hebben we **aan de humanisten de termen 'middeleeuwen' en 'renaissance' te danken**: zij hebben die termen bedacht. Zoals in de vorige videoles al is uitgelegd: **'middeleeuwen' betekent 'tusseneeuwen'**. De humanisten beschouwden de middeleeuwen als een minder belangrijke periode tussen twee belangrijke periodes: de oudheid en de renaissance. **'Renaissance' betekent 'wedergeboorte'**. In de renaissance wordt de kunst en de wetenschap uit de oudheid opnieuw ontdekt en daarmee als het ware opnieuw geboren.

5.1.2.2 *Erasmus (1469-1536) – 18:38*

Als we het over Petrarca hebben, hebben we het over de veertiende eeuw en voornamelijk Italië. De renaissance begon in Italië al veel eerder. De eerste, of in ieder geval **bekendste Nederlandse humanist was Erasmus**. Net als Petrarca was Erasmus verbonden aan de katholieke kerk.

Erasmus is vooral bekend vanwege **het boekje *Lof der Zotheid***. In dit boekje dat hij iets bijzonders: hij voert hier een spreker op die van allerlei zaken in de maatschappij vertelt hoe mooi ze zijn, oftewel hij bezingt zijn lof op al die zaken. Maar die spreker is een zot, een gek, een nar. En omdat het een gek is die loftuitingen doet, bedoelt Erasmus dus eigenlijk het omgekeerde: hij heeft kritiek op allerlei zaken in de maatschappij.

En ondanks dat Erasmus direct verbonden was aan de katholieke kerk, had hij overduidelijk kritiek op misstanden binnen de kerk. Toch keerde hij zich niet af van de kerk. Hij vond dat hij hoorde binnen de katholieke kerk, maar dat hij ook kritiek mocht hebben op de misstanden daarbinnen.

5.1.2.3 *95 stellingen van Luther (31 oktober 1517) – 20:07*

Iemand die zich wel tegen de katholieke kerk keerde, was **Maarten Luther**. Volgens de verhalen timmerde hij zijn 95 stellingen aan de deur van een kerk. Of dit echt gebeurd is, wordt betwijfeld, maar duidelijk is wel dat deze 95 regels de **reformatie** in gang hebben gezet.

Kijk een goed naar het woord: reformatie. Het betekent 'opnieuw formeren'. Hij wilde de kerk opnieuw vormgeven. Daarom ontstond deze aftakking van de katholieke kerk.

Overigens wordt in één adem met Luther ook altijd **Calvijn** genoemd. Maar om even de boel in perspectief te plaatsen: toen Luther bezig was met zijn stellingen, was Calvijn nog maar acht jaar oud.

5.1.3 *De reformatie – 20:59*

De katholieke kerk begon in de noordelijke Nederlanden dus terrein te verliezen ten gunste van de gereformeerden. Er was te veel onvrede over de katholieke kerk met bijvoorbeeld zijn aflaten. Een aflaat was iets wat je kon kopen in de kerk. En als je een aflaat had gekocht, werden je zonden vergeven.

De katholieke kerk begon nog wel een tegenbeweging: de contrareformatie. Maar dat mocht niet meer baten. De onvrede was zo groot dat de **beeldenstorm** uitbrak.

Je moet weten dat katholieke kerken bol stonden van de pracht en praal: overal waren versieringen en beelden van heiligen. De boze gereformeerden trokken die kerken binnen en sloegen al die beelden aan puin.

5.1.4 Strijd binnen de gereformeerde kerk – 20:53

Maar een afsplitsing van de katholieke kerk was blijkbaar voor de meesten niet genoeg: er was blijkbaar behoefte aan nog meer precizering. En daarom ontstond er ook **strijd binnen de gereformeerde kerk: de remonstranten streden tegen de contraremonstranten**.

De remonstranten geloofden dat een mens door deugdzaam te leven een plek in de hemel kon bereiken. De contraremonstranten geloofden dat je lot bij voorbaat al vaststond. Al vanaf je geboorte was duidelijk waar je uiteindelijk terecht zou komen: in de hemel of de hel. Vanaf je geboorte was je voorbeschikt voor een bepaald lot. Dit werd daarom de predestinatieleer genoemd.

Let op: dit komt ook weer terug als de adel en de burgerij behandeld worden en dit vindt natuurlijk ook allemaal zijn weerslag in de literatuur van de zeventiende eeuw.

5.1.5 Twijfel aan God en de hemel – 24:06

5.1.5.1 Spinoza (1632-1677) – 24:06

Er gebeurde sinds de middeleeuwen dus nogal veel binnen de kerk. En halverwege de zeventiende eeuw was er zelfs iemand die **openlijk twijfelde aan het bestaan van God: Spinoza**. Hij durfde zelfs zijn ideeën op te schrijven en te publiceren.

Daardoor is hij ook vreselijk in de problemen gekomen. Hij moest vluchten voor zijn leven.

Maar wees voorzichtig: denk nou niet meteen dat Nederland atheïstisch werd. De meeste Nederlandse gezinnen in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog waren nog diepgelovig en ook nu hebben we in Nederland nog hele volksstammen in de zogenaamde 'Bible Belt' voor wie het geloof in God een centrale rol speelt in hun leven.

Dus als je nagaat dat het geloof ook nu nog zo'n grote plek inneemt in Nederland, mag je natuurlijk absoluut niet denken dat Spinoza in het Nederland van de zeventiende eeuw een enorme goddeloze lawine veroorzaakte. Dat was echt absoluut niet het geval.

Maar dat er iemand was die toen al durfde te schrijven dat God niet bestaat, is wel bijzonder. Het laat zien dat de rol van de kerk sinds de middeleeuwen enorm veranderd is.

5.2 De adel – 26:20

5.2.1 De uitvinding van het buskruit – 26:20

Net als de kerk maakte ook de adel sinds de middeleeuwen een enorme ontwikkeling door. **Uitvindingen** speelden daarin een belangrijke rol. Doordat mensen steeds meer studeerden, ontdekten en zelf na begonnen te denken, in plaats van dat ze zich door de kerk lieten vertellen wat ze moesten denken, werden er ook veel nieuwe dingen bedacht, zoals **het kompas**, dat weliswaar al eerder bestond, maar op een gegeven moment voldoende ontwikkeld was om te gebruiken voor de scheepvaart.

Dit maakte op zijn beurt weer andere ontdekkingen mogelijk: Columbus ontdekte Amerika, omdat hij het aandurfde om eens via de andere kant van de wereld een handelsroute naar Azië te ontdekken. Ineens **bleek de aarde écht rond** te zijn.

En de aarde was niet alleen rond, er was meer aan de hand: lange tijd werd gedacht dat de aarde het middelpunt van het heelal was. De zon, planeten en sterren draaiden om de aarde in verschillende sferen en in de buitenste sferen huisden de

engelen. En hoe hoger het rang van de engelen, hoe verder de sfeer waar ze verbleven. Maar ineens werd aangetoond dat **de zon het middelpunt was** en dat de aarde om de zon heen draaide. Dat was nogal wat: wij waren niet het middelpunt! De medische wetenschap was lange tijd gebaseerd op onbewezen theorieën in plaats van op onderzoek van het menselijk lichaam. Lange tijd werd geloofd dat de vier elementen aarde, lucht, vuur en water de basis waren voor alles. En als je ziek was, betekende dit dat die elementen in jouw lichaam niet in evenwicht waren. Als een dokter je wilde genezen, bedacht hij simpelweg van welk element je te veel of te weinig had en dat werd dan toegevoegd of weggehaald. Had je te veel gal? Dan werd er veel water toegevoegd of gal weggehaald. Maar in de renaissance werd echt onderzoek gedaan naar **de anatomie van de mens**².

En natuurlijk heeft de uitvinding van de **boekdrukkunst** enorm veel betekend. Dit is al behandeld in de videoles over de middeleeuwen. Dankzij de boekdrukkunst hoefden teksten niet meer te rijmen, want je hoefde ze niet meer te onthouden. Teksten konden namelijk ineens veelvuldig en relatief snel gedrukt en verspreid worden.

Maar de uitvinding die vooral veel invloed heeft gehad op de stand van de adel is de uitvinding van het **buskruit**. In China was het buskruit al eerder uitgevonden, maar aan het eind van de middeleeuwen kon er ineens gebruik gemaakt worden van buskruit in de strijd. En dat betekende voor de edellieden ontzettend veel: de adel behield haar macht namelijk door middel van strijd. Maar die strijd zag er ineens anders uit.

Denk even terug aan **het feodale stelsel** dat behandeld is in de vorige videoles: bovenaan stond de machtigste **leenheer**. Daaronder stonden **leenmannen** die een deel van het gebied van de leenheer mochten beheren en exploiteren in ruil voor bescherming. En die bescherming vond plaats met pijl en boog, zwaarden en speren. Hoe groter en rijker de leenheer, hoe groter zijn leger en hoe groter de kans dat hij zijn macht kon behouden. Maar door het gebruik van buskruit was het ineens mogelijk om met een klein leger een groot leger te verslaan. **Machtsverhoudingen konden dus zomaar ineens veranderen.**

5.2.2 De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) – 30:37

5.2.2.1 Karel V (1500-1558) – 30:37

De **Spaanse koning Karel V** behoorde tot de allerhoogste adel: hij had een enorm rijk: niet alleen Spanje viel onder zijn heerschappij, maar ook het gebied dat nu Duitsland, Polen, Zwitserland en Oostenrijk beslaat. Ook de Nederlanden vielen onder Karel V. Alleen Frankrijk was een rare hap uit het rijk van deze 'Koning van Hispanje' (gaat er al een lampje branden?).

Karel V was zelf katholiek. Hij zag met lede ogen aan hoe de reformatie steeds populairder werd in de Nederlanden, maar hij ondernam geen actie.

5.2.2.2 Filips II (1527-1598) – 31:35

Maar toen Karel V overleed werd zijn zoon **Filips II de nieuwe 'Koning van Hispanje'**. En Filips was niet tolerant. Hij gedroeg zich als een ouderwetse feodale heerser die vond: als ik katholiek ben, dan is mijn volk dat ook!

² Getuige hiervan is het schilderij 'De anatomische les van Dr. Nicolaes Tulp' van Rembrandt van Rijn. Zie: de videoles vanaf 28:44.

Filips ging daarom de strijd aan en stuurde zijn leger onder leiding van de hertog van Alva naar de Nederlanden om de tegendraadse Nederlanders in de pan te hakken en weer in het katholieke gareel te krijgen.

5.2.2.3 *De slag bij Heiligerlee (1568) – 32:12*

Het Nederlandse volk werd echter niet zomaar onder de voet gelopen, omdat het hulp kreeg van de lagere adel. **De lagere adel, dus eigenlijk leenmannen van Filips II, kwamen in opstand tegen hun leenheer.** Eigenlijk waren ze dus ontrouw! Dit bezorgde de lagere adel dus een vreemd dilemma: moesten ze trouw zijn of moesten ze het volk steunen?

De oorlog die toen ontstond, zou tachtig jaar duren, weliswaar onderbroken door een bestand van twaalf jaar. **De Tachtigjarige Oorlog duurde van 1568 tot 1648.**

Deze oorlog begon in het plaatsje Heiligerlee. Dat ligt rechtsbovenin het huidige Groningen tegen de Duitse grens. Het waren twee broers van Willem van Oranje – Willem zelf deed nog niet mee aan de strijd – die met hun legers optrokken tegen de legers van Alva.

5.2.2.4 *Willem van Oranje (1533-1584) – 33:07*

Willem van Oranje nam dus niet onmiddellijk deel aan de strijd tegen de Spaanse koning. Of hij daadwerkelijk met het feodale dilemma in zijn maag zat, is niet duidelijk. Maar duidelijk is wel dat hij op een gegeven moment ervoor kiest om de strijd aan te gaan. En bij strijd hoort propaganda. Daarom werd er een propagandalied geschreven. Hieronder zie je het eerste couplet.

*Vvilhelmus van Naussouwe
Ben ick van Duytschen bloet
Den Vaderlant ghetrouwe
Blijf ick tot inden doot
Een Prince van Orangien
Ben ick vrij onverveert
Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altijd gheeert.*

Dit lied bestaat uit 15 coupletten en het lied is een zogenaamd **acrostichon**. Een acrostichon is een **typisch rederijkersgedicht**. Hierop wordt later in deze les teruggekomen.

Een acrostichon herken je doordat de eerste letters van de zinnen of coupletten een woord vormen. In dit geval vormen de eerste letters van de coupletten 'WILLEMVANNASSOV'. Ja, de laatste letter is een V. Maar in de zeventiende eeuw konden de V en de U door elkaar gebruikt worden. Sterker nog: als je goed kijkt, zie je dat het couplet hierboven stiekem begint met twee V's.

In het lied wordt Willem opgevoerd als spreker. Hij zegt: 'Ik heb de koning van Spanje altijd geëerd.' En dat is best raar: in dit strijdlid, ook wel **geuzenlied** genoemd, geeft hij aan dat hij zijn vijand altijd heeft geëerd. Hier wordt dus verwezen naar dat feodale dilemma waar deze lagere adel mee geconfronteerd werd.

Het zesde couplet, dat uiteraard begint met een M, gaat als volgt:

Mijn Schilt ende Betrouwen
 Sijt ghy, O God mijn Heer,
 Op v so wil ick bouwen
 Verlaet my nemmermeer:
 Dat ick doch vroom mach blijUen
 V dienaert taller stont,
 Die Tyranny verdrijuen,
 Die my mijn hert doorwont.

In dit couplet lees je de oplossing voor het feodale dilemma van Willem. In de vorige videoles heb je geleerd dat de koning de hoogste is **in het feodale stelsel. Maar de allerhoogste is God**. Dat is de leenheer van wie de koning zijn macht heeft gekregen. En Willem zegt hier eigenlijk: ik ben weliswaar niet trouw aan de koning, maar ik ben wel trouw aan de leenheer die weer boven hem staat, namelijk God.

5.2.2.5 Maurits van Oranje (1567-1625) – 39:00

Willem van Oranje, ook wel Willem de Zwijger genoemd, wordt op 10 juli 1584 vermoord door Balthasar Gerards. Voor de strijd tegen de Spanjaarden was het noodzakelijk dat hij opgevolgd werd, maar zijn oudste zoon zat gevangen in Spanje. Daarom moest zijn andere zoon Maurits hem opvolgen. Maurits was nog maar zeventien, maar hij zou een bijzonder succesvol veldheer worden.

5.2.2.6 De val van Antwerpen (1585) – 39:33

Door deze geschiedenis vol oorlog zou je bijna vergeten dat we in de aanloop zitten naar één van de welvarendste periodes in de Nederlandse geschiedenis: de zeventiende eeuw was immers de Gouden Eeuw. En vreemd genoeg heeft de oorlog tegen de Spanjaarden daar een belangrijke rol in gespeeld.

Als we het over de Nederlandse Gouden Eeuw hebben, moeten we niet denken dat heel Nederland zo profiteerde van de groeiende welvaart. Eerlijk gezegd was het vooral Amsterdam die zo profiteerde van deze bloeiperiode.

Tot in de zestiende eeuw waren de zuidelijke Nederlanden veel succesvoller dan de noordelijke. In de vorige videoles heb je niet voor niets geleerd dat eigenlijk alle Nederlandse literatuur van betekenis die overgebleven is van de middeleeuwen, uit de zuidelijke Nederlanden komt. En één van de succesvolste steden was Antwerpen. Antwerpen was een havenstad aan de rivier de Schelde die uitliep op de Noordzee. Daar was handel, daar was welvaart en daarom was daar ook kunst (denk aan de pyramide van Maslow uit de vorige videoles).

Maar toen kwamen de Spanjaarden die vanuit het zuiden de Nederlanden weer in het katholieke gareel wilden krijgen en ze vielen Antwerpen binnen.

Maar wat doe je als je slim bent, gestudeerd hebt, goed geïnformeerd bent en rijk genoeg bent om je hele hebben en houden te verkassen? Juist: je vlucht op tijd. En waar vlucht je dan naartoe? Juist: naar een stad die relatief veilig is voor de Spanjaarden die vanuit het zuiden kwamen en die dezelfde potentie heeft als Antwerpen. Je vlucht dus naar het noorden. Waar kom je dan terecht? Juist: in Amsterdam met zijn havens aan het IJ.

Dankzij de val van Antwerpen in 1585 maakte de welvaart in Amsterdam een enorme vlucht: veel rijke, ontwikkelde Antwerpenaren namen hun handel en wandel mee naar het noorden.

5.2.2.7 *Het 12-jarig bestand (1609-1621) – 41:16*

Maurits werd dus een succesvol krijgsheer. Maar vanaf 1609 wordt er twaalf jaar niet meer gevochten tegen de Spanjaarden. Daarom gaat Maurits zich in die tijd met de politiek bemoeien wat grote gevolgen zal hebben en dat zijn weerslag zal hebben op de literatuur. Hier wordt later op teruggekomen.

5.2.2.8 *Frederik Hendrik van Oranje (1584-1647) – 41:39*

Als Maurits sneuvelt neemt diens broer Frederik Hendrik het vaandel over. Ook hij vecht zich dood, helaas voor hem net iets te vroeg om het einde van de Tachtigjarige Oorlog mee te maken, want in 1648 wordt de Vrede van Münster getekend.

5.3 De burgerij – 42:20

Al aan het eind van middeleeuwen konden we zien dat het steeds beter ging met de burgerij: er werd handel gedreven, steden ontstonden en er kwam rijkdom. En als er rijkdom is, is er vrije tijd. En als er vrije tijd is, is er kunst.

5.3.1 *Zelfbestuur door de burgerij – 42:47*

Nederland was verdeeld in gewesten. Die gewesten namen ongeveer hetzelfde gebied in als de provincies nu, alleen waren de gewesten als het ware kleine zelfstandige staatjes met meestal één belangrijkste stad als middelpunt die het meeste economisch bijdroeg en daarom meestal ook de dienst uitmaakte. Toch werkten die gewesten wel samen door eens in de zoveel tijd te vergaderen en afspraken te maken. Zo'n vergadering werd de **Staten-Generaal** genoemd. Misschien ken je deze term van maatschappijleer en weet je dat hier tegenwoordig de Eerste en Tweede Kamer mee bedoeld wordt. Maar de basis van die term ligt dus in de renaissance. Zo'n vergadering had natuurlijk – net als elke vergadering – een voorzitter nodig. Dat was de **raadspensionaris**, ook wel landsadvocaat genoemd.

Kortom, er ontstond een heel bestuurlijk stelsel vanuit de burgerij. **De adel werd hierdoor dus langzamerhand overbodig.** En dat leverde interessante, maar ook dodelijke taferelen op.

5.3.2 *Machtsstrijd tussen de burgerij en de adel – 44:27*

De bekendste raadspensionaris die we kennen was **Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619)**. Dat was niet voor niets: hij organiseerde alles zo strak dat er eigenlijk niets van landsbelang kon gebeuren zonder dat het bij hem langs was gekomen. Hij kreeg dus een enorme machtspositie binnen de Nederlanden.

Maar **Maurits van Oranje**, die van de adellijke stand was en daarom volgens de oude principes van het feodale stelsel geboren om te heersen, vond ook dat hij de leider van de Nederlanden was. Dus dat botste.

Overigens ontstond deze strijd tussen Van Oldenbarnevelt en Maurits niet van de ene dag op de andere. Sterker nog: aanvankelijk was het Van Oldenbarnevelt die

Maurits in het zadel hielp. Toen Willem van Oranje stierf, was Maurits nog maar zeventien. Maar door de invloed van Van Oldenbarnevelt werd Maurits toch de nieuwe leider in de strijd tegen de Spanjaarden.

Maar langzamerhand veranderden de verhoudingen. Waren de Oranjes aanvankelijk nog de adellijke leiders die de Nederlanden bevrijdden van de Spanjaarden, later werden ze vooral ingezet om de commerciële belangen van de burgerij te beschermen. En Van Oldenbarnevelt speelde daar een hoofdrol in.

Hij vroeg aan het eind van de zestiende eeuw namelijk aan Maurits om met zijn legers naar Duinkerke aan de Zuid-Nederlandse kust te gaan. De Nederlandse handelsvloot had daar namelijk veel last van kapers. Het was de bedoeling dat Maurits het gebied daar voor de handel veilig zou maken.

Maurits was niet onbezonnen en wist dat het een gevaarlijke missie was. Maar omdat Van Oldenbarnevelt bleef aandringen, ging hij daar toch naartoe en dat liep niet goed af: het Spaanse leger sneed de terugweg voor Maurits en zijn leger af, waardoor Maurits genoodzaakt was om zich een bloedige weg terug te vechten. Dit resulteerde in de beroemde **slag bij Nieuwpoort (1600)**. Maurits wist te ontkomen, maar veel van zijn mannen sneuvelden. Logischerwijs was sindsdien de relatie tussen Van Oldenbarnevelt en Maurits flink bekoeld.

De climax in de strijd kwam tijdens het 12-jarig bestand. Er werd niet gevochten. Er was dus geen behoefte aan een legerleider. Daarom ging Maurits zich met de politiek bemoeien en daarmee kwam hij in het vaarwater van Johan van Oldenbarnevelt.

Johan van Oldenbarnevelt gooit nog meer olie op het vuur, want onder zijn leiding wordt in de Staten-Generaal het besluit genomen dat elke stad zijn eigen leger van huurlingen mag samenstellen, dat werden waardgelders genoemd, om zich te beschermen tegen contraremonstranten. Blijkbaar waren vele contraremonstranten behoorlijk opstandig.

Maar daardoor wordt het leger van Maurits nóg overbodiger: niet alleen hoefde er meer gevochten te worden tegen de Spanjaarden, het leger werd zelfs niet meer ingezet om de orde te handhaven.

Johan van Oldenbarnevelt behoorde tot de remonstranten. Maurits sloot zich aan bij de contraremonstranten. Hij krijgt het voor elkaar dat steeds meer contraremonstranten een rol gaan spelen in de politiek. En op een gegeven moment gaat het zelfs zo ver dat Maurits beweert dat het buiten spel zetten van zijn leger een vorm van landverraad is. Oftewel: **Johan van Oldenbarnevelt wordt beschuldigd van landverraad.**

Als de oude raadspensionaris vervolgens voor de rechtbank staat, blijkt dat de rechtbank voor het merendeel bestaat uit contraremonstranten. Kortom: hij wordt schuldig bevonden en onthoofd.

Eén van Vondels bekendste gedichten gaat hierover: 't Stockske van Oldenbarnevelt. Dit gedicht wordt later behandeld.

JE KUNT NU EEN KAHOOTQUIZ MAKEN.
DE DOCENT GAAT NAAR GETKAHOOT.COM EN LOGT IN. VERVOLGENS
ZOEKT HIJ OP 'DEKROSSE ONLINE NEDERLANDS RENAISSANCE QUIZ 1'.
DE LEERLINGEN GAAN NAAR KAHOOT.IT EN VOLGEN DE AANWIJZINGEN OP
HET SCHERM VAN DE DOCENT.

6 De literatuur van de renaissance – 49:39

6.1 Otium – negotium – 49:56

In 1585 viel Antwerpen. Rijke, ontwikkelde handelaren vluchtten naar het noorden en kwamen voornamelijk in Amsterdam terecht. De Gouden Eeuw brak daar aan. Er was welvaart, dus vrije tijd en dus kunst. Oftewel: de verhouding tussen **otium (vrijheid) en negotium (werk)** verschoof en sommige bekende schrijvers, zoals Huygens, waren zich daar enorm van bewust.

6.2 Navolging van de klassieken – 51:00

De term renaissance betekent wedergeboorte. De periode heet zo, omdat onder andere de kunst en de wetenschap van de oudheid opnieuw ontdekt werden. Dat geldt dus ook voor de literatuur.

De schrijvers uit de renaissance probeerden **de schrijvers uit de oudheid na te volgen. En dat kan op drie niveaus:**

6.2.1 Translatio – 51:29

Dit was het eenvoudigste niveau: stukken uit de oudheid werden simpelweg **vertaald**. Vaak was dit niveau onderdeel van een studie. Als je precies wilde leren hoe de schrijvers in de oudheid werkten, moest je hun stukken door en door kennen. En het vertalen van zo'n stuk was natuurlijk een ideale manier om het te bestuderen.

6.2.2 Imitatio – 51:43

Hierbij maakte de navolgende schrijver het zich al een stuk lastiger. Wat deed hij in zo'n geval? **Hij nam de vorm en het verhaal van zo'n stuk over, maar verplaatste het bijvoorbeeld naar de eigen tijd en omgeving.**

Een klassiek toneelstuk was bijvoorbeeld een **tragedie**, ook wel een **treurspel** genoemd. Zo'n tragedie bestond altijd uit **vijf bedrijven** en moest aan bepaalde regels voldoen die ooit beschreven waren door Aristoteles: 1. Er moest **eenheid van tijd** zijn. De gespeelde gebeurtenissen mochten daarom niet langer dan 24 uur in beslag nemen. 2. Er moest **eenheid zijn van handeling**. Er mochten dus niet te veel zijsporen in het verhaal zitten. 3. En er moest **eenheid van plaats** zijn. Oftewel: het hele toneelstuk moest zich in een beperkte omgeving afspelen. Dat betekende dat er vaak verteld werd wat er op andere plekken gebeurde. Stel je voor: het toneel stelt een kasteel voor, maar aan de andere kant van de stad wordt gevochten. Dan krijg je dat gevecht niet te zien, maar wordt er verteld dat er elders gevochten wordt.

Tussen de bedrijven door waren er **koren**, ook wel 'reien' genoemd, die nog eens bezongen wat er net gebeurd was en soms de boodschap achter het bedrijf nog eens duidelijk maakten.

Wat ook een mooi kenmerk van de klassieke treurspelen was, was de **deus ex machina**. Als het verhaal op een gegeven moment zo ingewikkeld was dat er werkelijk geen uitweg meer was om de boel nog mooi af te ronden, werd er een **god (deus)** met behulp van touwen aan **takelwerktuigen (machina)** op het toneel neergelaten die ineens alles weer in orde maakte.

Een duidelijk voorbeeld van imitatio is de *Gijsbrecht van Aemstel* van Vondel. In deze tragedie wordt Amsterdam ingenomen met een list: de stad denkt bevrijd te zijn uit een belegering en halen in hun overwinningstroes een schip met rijshout binnen de stadsmuren. Maar zij weten niet dat in dit schip vijandelijke soldaten verstopt zitten.

Dit is natuurlijk een navolging van het verhaal van **het paard van Troje**. Gijsbrecht van de zeventiende eeuwse schrijver Vondel is daarom te vergelijken met Aeneas van Romeinse schrijver Vergilius.

6.2.3 Emulatio – 53:52

Dit was het hoogst haalbare niveau. In zo'n geval werd geprobeerd om **het oorspronkelijke werk te overtreffen** en dat werd gedaan met behulp van het christelijke geloof. De klassieke werken waren namelijk doorspekt met de Griekse en Romeinse religies met al hun goden die in de ogen van de renaissanceschrijvers heidens waren.

Door in de treurspelen met christelijke thema's te werken, was het mogelijk om de literatuur uit de oudheid te overtreffen.

6.3 Rederijerskamers – 55:36

Ook in de zeventiende eeuw waren schrijvers nog met elkaar verbonden in clubjes. Zo'n club noem je een **rederijerskamer**. In de vorige videoles over de middeleeuwen is verteld hoe deze clubs waarschijnlijk zijn ontstaan uit groepen vrijwilligers die tijdens feestdagen de kerk hielpen door bijbelverhalen, zoals het kerstverhaal, voor het grote publiek op het toneel te brengen.

In Amsterdam had je twee rederijerskamers. Die hadden allebei een ruimte aan de Nes op de plek waar op dit moment het Vlaams Cultuurhuis, De Brakke Grond, zit. Vroeger zat daar een vleeshal en daarvoor was het een klooster. Maar boven de vleeshal, dus op zolder, hadden deze rederijerskamers hun ruimte waar ze samenkwamen, samen gedichten maakten en toneelstukken voor elkaar opvoerden. De ene rederijerskamer heette **De eglantier** en die had als leus *In liefde bloeiende*³. De andere rederijerskamer heette **Het wit lavendel** en had als motto *In levender jonst*.

In De eglantier zaten vooral Amsterdamse schrijvers. In Het wit lavendel zaten vooral Brabantse, Zuid-Nederlandse Amsterdammers die naar aanleiding van de val van Antwerpen in 1585 naar het noorden waren gevlucht. Deze gevluchte zuiderlingen zochten elkaar op in Amsterdam. Ook tegenwoordig zie je dat allochtonen bij elkaar in de buurt gaan wonen. In de zeventiende eeuw was dat niet anders: in **de Warmoesstraat**, op een steenworp afstand van de Nes, kropen al die Zuid-Nederlanders bij elkaar. Ook Vondel woonde daar.

³ Denk even terug aan de vorige videoles waarin je leerde dat Beatrijs haar geliefde ontmoette onder een eglantier, een soort rozenstruik.

Volgens de rederijkers **was dichten iets wat je kon leren**. Daarom maakten ze van het dichten een soort spelletje door allemaal ingewikkelde dichtvormen te bedenken met heel veel regels waar je je aan moest houden. **Het sonnet** was zo'n soort gedicht. Daarnaast had je ook nog **het rondeel**: een achtregelig gedicht waarbij de eerste, vierde en achtste regel hetzelfde moesten zijn, maar ook het tweede en zevende. En je moest je dan ook nog houden aan een vast rijmschema. Ook **het acrostichon** was zo'n puzzelgedicht. Je moest er namelijk voor zorgen dat de eerste letters van de regels of strofen een woord vormden. Je had ook nog **het aldicht**, waarbij alle woorden op elkaar moesten rijmen, maar ook **het retrograde gedicht** waarbij je de zinnen niet alleen van links naar rechts, maar ook van rechts naar links moest kunnen lezen. En de ingewikkeldste dichtvorm was **het schaakbordgedicht**, waarbij in alle vlakken van een schaakbord een regel kwam te staan en door bepaalde stappen op het bord te zetten, moest je tot een zinnig gedicht komen.

Dichten werd dus puzzelen.

Daartegen kwamen enkele meer ontwikkelde dichters tegen in opstand. Deze dichters vonden dat een rederijker meer in huis moest hebben dan het vermogen om te puzzelen met woorden. Zij wilden kunst maken. Daarom gingen ze weg bij De eglantier en richtten **De eerste Nederduytsche academie** op. Hier wordt later op teruggekomen.

Je moet je wel goed realiseren dat deze rederijkers midden in de maatschappij stonden. Zo ging de opbrengst van de toneelstukken die ze opvoerden bijvoorbeeld naar een goed doel. De eglantier steunde bijvoorbeeld een oudemannenhuis en De Nederduytsche academie steunde een weeshuis.

Maar ze steunden niet alleen de maatschappij, de maatschappij was ook vaak onderwerp van gesprekken, gedichten en toneelstukken. Als je de stukken van zeventiende-eeuwse rederijkers bestudeert, zie je allerlei actuele zaken voorbij komen. Je kunt deze stukken dus alleen op waarde schatten als je iets weet van de zeventiende-eeuwse geschiedenis.

De keuze om deze syllabus te beginnen met deze geschiedenis is dus niet zonder reden gemaakt.

6.4 P.C. Hooft (1581-1647) – 1:01:44

6.4.1 Een typisch renaissancemens – 1:01:44

Pieter Cornelisz Hooft, naar hem is die beroemde, luxe winkelstraat in Amsterdam vernoemd. Deze Pieter was een schoolvoorbeeld van de Nederlandse renaissancemens.

Hij werd precies op het juiste moment geboren. Zijn grootvader was nog binnenschipper. Grootvader behoorde dus niet tot de elite van de maatschappij, maar een binnenschipper had wel genoeg geld om ervoor te zorgen dat zijn kinderen konden studeren en klimmen op de maatschappelijke ladder.

Blijkbaar lukte dat Pieters opa, want Pieters vader, Cornelis Pietersz Hooft werd één van de burgemeesters van Amsterdam. Pieter groeide dus op rijkeluiszoontje met alle mogelijkheden en kansen die daarbij horen. Maar – en dat moet gezegd – wel een rijkeluiszoontje met talent.

En zoals de meeste rijkeluiszoontjes uit de renaissance mocht hij **na zijn studie op reis** om zich nog iets meer te ontwikkelen. Hij ging naar Frankrijk, maar ook naar **Italië: de bakermat van de renaissance**. Daar was hij vreselijk onder de indruk van alles wat hij daar zag: de kunst, de herontdekte oudheid. En zo keerde hij volledig vergiftigd met de ideeën van de renaissance weer terug naar de Nederlanden.

Dankzij zijn bevoorrechte positie kon hij zich zowel bezig houden met de kunst (otium) als met zijn maatschappelijke carrière (negotium). Op beide vlakken was hij succesvol: hij heeft niet alleen veel goede stukken geschreven, hij was onder andere **Drost van Muiden**.

6.4.2 Gheswinde Grysaert, een sonnet (1611) – 1:04:18

Eén van zijn bekendste gedichten is **het sonnet** *Gheswinde Grysaert*.

*Gheswinde Grysaert, die op wackre wiecken staech
De dunne lucht doorsnijt en, sonder seyl te strijcken,
Altijt vaert voor de wint, en yder nae laet kijcken;
Doodtvyandt van de rust, die woelt by nacht by daech;*

*Onachterhaelbre Tijd, wiens heeten hongher graech
Verslockt, verslint, verteert, al watter sterck mach lijcken;
En keert, en wendt, en stort Staten en Koninckrijcken;
Voor yder een te snel hoe valdy my soo traech?*

*Mijn Lief sint ick u mis verdryve'ick, met mishaghen,
De schoorvoetighe tijdt, en tob de langhe daghen
Met arbeydt avondtwaerts; uw afzijn valt te bangh.*

*En mij verlanghen kan den Tijtgod niet beweghen,
Maar 't schijnt verlanghen daer zijn naem af heeft ghekreghen,
Dat ick de Tijd die ick vercorten wil, verlangh.⁴*

6.4.3 Geraerdt van Velzen, een tragedie (1613) – 1:07:44

Een indrukwekkende **tragedie** die Hooft heeft geschreven volgens de renaissanceregels van de **imitatio**, is *Geraerdt van Velzen*. Hier hebben we te maken met een Noord-Hollandse heer die samen met een paar handlangers graaf Floris V ontvoert en vermoord. Op zich lijkt het vreemd om een moordenaar de held van je verhaal te maken. Maar het verhaal gaat dat Floris V ooit de vrouw van Geraerdt, Machteld, verkracht heeft. Machteld kon daar niet mee leven en pleegde daarna zelfmoord. Hierdoor is het begrijpelijk dat Geraerdt boos is op Floris V.

6.4.4 Muiderkring (1615-1645) – 1:08:28

Wie P.C. Hooft bestudeert, kan niet om **de Muiderkring** heen. Jarenlang werd gedacht dat de Muiderkring een vaste groep van geleerden en kunstenaars was, vergelijkbaar met een chique rederijderskamer, maar dat is niet het geval. Hooft was een vooraanstaand man: hij was Drost van Muiden en woonde op **het Muiderslot**. En als typisch renaissancemannetje vond hij het heerlijk om zich te omringen met interessante en belangrijke mensen. Daarom nodigde hij meerdere malen deze mensen uit voor een samenzijn in zijn slot. Hij nodigde onder andere Hugo de Groot, maar ook Vondel en Bredero uit.

6.4.5 Nederduytsche academie (1617) – 1:09:20

Hooft voelde zich ook niet veel langer meer thuis bij de rederijderskamer De eglantier die verworpen leek te zijn tot een rijmclubje. Daarom richtte hij samen met een

⁴ Ga voor een volledige behandeling van dit sonnet naar de videoloss op Online Nederlands vanaf 1:04:31

behoorlijk rijke arts Samuel Coster **de Nederduytsche academie** op. Deze Samuel Coster was blijkbaar zo rijk dat hij aan de Keizersgracht een groot houten gebouw kon laten neerzetten. En samen met nog wat meer schrijvers van een hoger niveau, zoals Bredero, zijn ze daar hun eigen, nieuwe club begonnen.

6.4.6 Warenar, een blijspel (1617) – 1:10:09

Voor de Nederduytsche academie heeft Hooft samen met Coster **een blijspel** geschreven: **Warenar**⁵. Ook dit blijspel was een voorbeeld van **imitatio**, omdat ze daarin het stuk *Aulularia* van de Romeinse schrijver Plautus navolgen.

De Warenar gaat over een oude man die thuis een pot met goud verbergt voor iedereen. Hij is constant doodsbang dat mensen erachter komen dat hij die pot met goud heeft en gedraagt zich daarom als een enorme vrek. Hij wordt achterdochtig van elke opmerking en besluit uiteindelijk de pot ergens anders te verstopten waardoor alles misgaat. De hoofdpersoon heet niet voor niets Warenar. Hij is namelijk een echte gek: 'ware' is echte, en 'nar' is gek.

Het stuk was echt geschreven om mensen flink aan het lachen te maken. Het verhaal staat bol van de rare verwickelingen en misverstanden. En het was voor de Amsterdammers van die tijd leuk om te zien dat die Warenar door het Amsterdam liep dat zij kenden: bestaande straten, markten, gebouwen en pleinen kwamen in het stuk voor.

Een leuk detail: er gaat het gerucht dat Hooft dit stuk heeft geschreven, omdat hij een keer net zoveel succes wilde hebben als Bredero. Bredero was een absolute expert in het schrijven van kluchten en blijspelen. En Bredero had bij opvoeringen van zijn stukken daarom veel meer succes dan Hooft. En het is natuurlijk best mogelijk dat Hooft, die in maatschappelijk opzicht toch Bredero's meerdere was, daar een tikkie jaloers op was. Maar dat is een gerucht. Het is niet zeker.

6.4.7 Baeto, een tragedie (1617) – 1:13:23

Het **treurspel** *Baeto* is een fictieve geschiedenis over een moreel perfecte leider. Hij heet Baeto. Hij is de fictieve grondlegger van de dappere Batavieren: de oerhollanders. En het gebied waar hij over heerste, was de Betuwe.

6.4.8 De Nederlandsche historiën (vanaf 1628, 27 delen) – 1:14:19

Voor een geleerd en maatschappelijk geëngageerd man is het niet verwonderlijk dat zijn passie uitging naar de geschiedenis. We zagen dat al in stukken als *Geraerd van Velzen* en *Baeto*. Maar zijn grootste levenswerk, dat hij overigens niet afgekregen heeft, omdat hij overleed, was een stuk dat uiteindelijk uit 27 delen bestond: **De Nederlandsche historiën**.

Het bijzondere aan dit werk is dat hij hierin de geschiedenis van de Tachtigjarige Oorlog beschrijft, oftewel: de tijd waarin hij zelf leefde. En dat was voor die tijd bijzonder. Gewoonlijk grepen geschiedschrijvers namelijk terug naar de Oudheid. Met *De Nederlandsche historiën* begon Hooft aan **contemporaine, oftewel eigentijdse geschiedschrijving** te doen.

6.4.9 Hooft sterft – 1:15:32

Een jaar voor de Tachtigjarige Oorlog eindigt met de Vrede van Münster sterft Hooft. Hij kon zijn werk dus niet afmaken. En het bijzondere is dat hij sterft in Den Haag waar hij de begrafenis van de laatste grote veldheer van deze oorlog tegen de Spanjaarden bijwoont: Frederik Hendrik.

⁵ Een volledige vertaling van de Warenar is te vinden op Online Nederlands.

Hoofd wordt begraven in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Dat is de kerk die aan de Dam staat.

6.5 Vondel (1587-1679) – 1:15:54

De allergrootste Nederlandse dichter van de renaissance, onze **prins der dichters**, is zonder twijfel **Joost van den Vondel**.

6.5.1 De kracht van zelfstudie – 1:16:05

Vondel was niet zo'n typisch rijkeluiszoontje als Hooft. Vondel moest zijn eigen weg vinden. Zijn ouders waren doopsgezinden die vanuit Antwerpen naar Keulen trokken en zo via een omweg terecht kwamen aan **de Warmoesstraat in Amsterdam**. Hij kwam dus als negenjarig jochie terecht in die eerder genoemde enclave van gevluchte Zuid-Nederlanders alwaar zijn vader een kousenhandel begon. Vondel had wel een basisopleiding genoten. Zijn ouders hadden daar genoeg geld voor. Maar van echt studeren zou aanvankelijk geen sprake zijn: het was immers de bedoeling dat hij op een gegeven moment de zaak van zijn vader over zou nemen en dat heeft hij ook gedaan.

Zijn vrouw nam echter de zorg voor de kousenhandel over en Vondel kon zich wijden aan zijn studie van de dichters uit de Oudheid. Dus **pas op latere leeftijd** is hij zich op eigen kracht gaan oefenen in de translatio, imitatio en emulatio van de klassieke stukken.

6.5.2 Gelegenheidsgedichten – 1:17:41

Dat hij al veel eerder geïnteresseerd was in de dichtkunst, blijkt uit het feit dat hij **gelegenheidsgedichten** schreef. Zo is het oudste gedicht dat van hem bekend is, een gedicht op het huwelijk van één van zijn buurvrouwen.

6.5.2.1 Bruiloftsbed (1627) – 1:18:05

Een opvallend gelegenheidsgedicht schreef hij trouwens in 1627 naar aanleiding van het tweede huwelijk van Hooft. Diens eerste vrouw was gestorven en na twee jaar van rouw trouwde hij met mevrouw Hulleman. Het gedicht van Vondel heet *Bruiloftsbed*. Dit gedicht wordt voorafgegaan door **een sonnet**. Vervolgens komt er een eerbetoon van zo'n 500 versregels aan het bruidspaar dat bol staat van de kennis van de Oudheid. Ganymedes, volgens verhalen van de Griekse dichter Homerus de mooiste sterveling ooit, wordt vertellend opgevoerd. En natuurlijk komt Venus, de godin van de liefde, ook nog langs. En ook het personage Poëzie ontbreekt niet in het gedicht.

6.5.2.2 Kinder-lyck (1632) – 1:19:23

Vondel was al meerdere kinderen op jonge leeftijd kwijtgeraakt, maar het **treurdicht** dat hij schreef naar aanleiding van zijn overleden Constantijn was zo gevoelig en raak, dat het nog steeds een van Vondels bekendste gedichten is.

KINDER-LYCK

*Constantijntje, 't zaligh kijntje,
Cherubijntje, van om hoogh,
D'ydelheden hier beneden,
Vitlacht met een lodderoogh.
Moeder, zei hy, waarom schreit ghy?
Waarom greit ghy, op mijn lijck?*

*Boven leef ick, boven zweef ick,
Engeltje van 't hemelrijk:
En ick blinck'er, en ick drincker
't Geen de schincker alles goets
Schenckt de zielen, die daar krielen,
Dertel van veel overvloets.
Leer dan reizen met gepeizen
Naar pallaizen, uit het slick
Deze werrelt, die zoo dwerrelt.
Eeuwigh gaat voor oogenblick.⁶*

6.5.2.3 't Stockske van Oldenbarnevelt – 1:21:49

Vele jaren nadat Van Oldenbarnevelt door toedoen van Maurits van Oranje is onthoofd, schreef Vondel het gedicht *'t Stockske van Oldenbarnevelt*. Met 'het stokje' heeft hij het in eerste instantie over de wandelstok die Van Oldenbarnevelt steunde bij het wandelen. Maar daarmee kon hij ook zinspelen op de steunpilaar die Van Oldenbarnevelt was voor de Nederlanden.

Dit gedicht is te lezen als een **lofdicht (ode)** op Van Oldenbarnevelt, maar het is ook een **hekeldicht** op Maurits van Oranje.

*HET STOCKSKE VAN JOAN VAN OLDENBARNEVELT,
VADER DES VADERLANTS.*

*Myn wensch behoede u onverrot,
O STOCK en stut, die, geen' verrader,
Maer 's vrydoms stut en Hollants Vader
Gestut hebt op dat wreet schavot;
Toen hy voor 't bloedigh zwaert most knielen,
Veroordeelt, als een Seneka,
Door Neroos haet en ongena,
Tot droefenis der braefste zielen.
Ghy zult noch, jaeren achter een,
Den uitgangk van dien Helt getuigen,
En hoe Gewelt het Recht dorf buigen,
Tot smaet der onderdruckte steên.
Hoe dickwyl streckt ghy onder 't stappen
Naer 't hof der Staeten stadigh aan
Hem voor een derden voet in 't gaen
En klimmen, op de hooge trappen:
Als hy, belast van ouderdom
Papier en schriften, overleende,
En onder 't lastigh lantspack steende!
Wie ging, zoo krom gebuckt, noit krom!
Ghy ruste van uw trouwe plichten,
Na 'et rusten van dien ouden stock,
Geknot door 's bloetraets bittren wrock:
Nu stut en styft ghy nog myn dichten.⁷*

⁶ Ga voor een volledige uitleg van het gedicht naar de videoles van Online Nederlands vanaf 1:20:04

6.5.3 Eigenwijze Vondel – 1:25:20

Vondel was dus absoluut niet bang om keuzes te maken. Maar dat dit niet altijd even veilig was, merkte hij toen hij de tragedie *Palamedes* schreef in 1625. *Palamedes* was een Griekse raadsheer die het zo goed deed dat hij heel populair werd en veel gezag en aanzien kreeg. Hierdoor voelde de grote krijgsheer *Agamemnon* zich bedreigd en liet *Palamedes* daarom terechtstellen. Deze directe verwijzing naar de strijd tussen *Van Oldenbarnevelt* en *Maurits van Oranje* werd opgemerkt en daarvoor moest hij terechtstaan. Eerst vlucht hij nog naar *Beverwijk*, maar uiteindelijk komt hij voor de rechtbank en krijgt een boete, die overigens een bewonderaar voor hem betaalt.

Vondel trok overigens op meer vlakken zijn eigen plan: zijn ouders waren doopsgezind, bijna al zijn vooraanstaande vrienden en andere belangrijke mensen in Amsterdam waren gereformeerd, maar **Vondel liet zich op latere leeftijd omdopen tot het katholicisme.** Tegen alle stromingen in wordt Vondel katholiek! Hij had het idee dat het katholieke geloof hem meer zielenrust zou geven.

6.5.4 Drieëndertig tragedies – 1:25:37

Vondel zelf vond het schrijven van tragedies het allerhoogste goed. Maar die begon hij pas op latere leeftijd te schrijven, omdat hij pas op latere leeftijd zijn illustere voorgangers uit de Oudheid kon bestuderen. Uiteindelijk heeft hij er maar liefst 33 geschreven. En het moet gezegd: alle 33 waren ze van een bijzonder hoog niveau.

6.5.4.1 *Gijsbrecht van Aemstel (1637)* – 1:27:52

Veruit de bekendste tragedie van Vondel is de *Gijsbrecht van Aemstel*. Hier is al eerder in deze les aan gerefereerd.

Deze tragedie volgt alle opgelegde **regels van een tragedie**: het bestaat uit **vijf bedrijven**, tussen de bedrijven door zijn er **koren**, er is **eenheid van tijd, plaats en handeling** en aan het eind wordt zelfs een **deus ex machina** opgevoerd.

Gijsbrecht van Aemstel gaat over een laat-middeleeuwse heer van een vesting op de plek waar later Amsterdam zal verrijzen. En die vesting wordt belegerd. Maar op een ochtend als *Gijsbrecht* over de muren van zijn vesting kijkt, ziet hij dat het aanvallende leger is vertrokken en blijkbaar met veel haast: ze hebben van alles achtergelaten.

Gijsbrecht stuurt nog wel zijn broer *Arend* achter de gevluichte vijand aan en die komt op een gegeven moment terug met *Vosmeer*. Maar *Vosmeer* blijkt een met opzet achtergelaten spion te zijn.

Toch weet *Vosmeer* het vertrouwen van *Gijsbrecht* te winnen. En *Vosmeer* wijst *Gijsbrecht* op een schip met rijshout dat de vijand heeft achtergelaten. Dat kan de arme, uitgehongerde stad goed gebruiken. Daarom halen ze het schip binnen. Maar 's nachts blijkt dat er soldaten in het schip verborgen zitten. Deze soldaten maken de poort open en op dat moment barst de strijd binnen de vesting in alle hevigheid los: er wordt vermoord, geplunderd en verkracht. Zelfs de geestelijken in het klooster zijn niet veilig.

⁷ Ga voor een volledige uitleg van het gedicht naar de videoles op Online Nederlands vanaf 1:22:29

De list met het schip met rijshout is natuurlijk een directe verwijzing naar **het paard van Troje**, maar ook een verwijzing naar **het turfschip van Breda**. Maurits wist Breda door een soortgelijke list te bevrijden uit Spaanse handen.

Maar de strijd is verloren. Arend is gestorven. Gijsbrechts vrouw vraagt hem om te vluchten, maar Gijsbrecht wil dat niet: hij wil standvastig blijven vechten tot de laatste snik voor zijn volk. De boel dreigt dus echt helemaal verkeerd af te lopen.

Maar dan komt aartsengel Gabriël als **een verchristelijkte deus ex machina** ten tonele en vertelt dat hij moet vluchten en dat Amsterdam drie eeuwen later – en dan hebben we het over het Amsterdam van de Gouden Eeuw, oftewel de tijd waarin het beoogde publiek van het toneelstuk leefde – zal verrijzen als een prachtige, welvarende stad.

Vondel heeft dit stuk geschreven **ter gelegenheid van de opening van de nieuwe stadsschouwburg van Amsterdam**, een prachtig stenen gebouw die op de plek van de oude houten Nederduytse academie verrees. Als je over de Keizersgracht fietst zie je nog steeds de poort – nu van een hotel – waar met gouden letters boven staat: ‘De wereld is een speel toneel, elck speelt zyn rol en kryght zyn deel’.

Ter ere van deze opening kreeg Vondel de opdracht om een stuk te schrijven waarin natuurlijk de grootsheid van de stad en diens oorspronkelijk stichters bezongen werd. En dat is met dit stuk gelukt.

Toch werd het stuk niet opgevoerd bij de opening. Dominees vonden dat er te veel katholieke elementen in het stuk voorkwamen. Dat is niet zo raar, want een middeleeuws klooster, en dus een katholiek klooster, speelt een rol in dit verhaal. Maar de dominees hadden daar bezwaar tegen. Vondel moest het stuk dus herschrijven. Daarom is het stuk pas anderhalve week na de opening daadwerkelijk opgevoerd.

6.5.5 Tegenslag en eerbetoon voor Vondel – 1:33:22

Vondel heeft erg veel pech gehad. Zijn vrouw en bijna al zijn kinderen stierven. Uiteindelijk had hij nog maar één zoon over, maar die maakte er een bende van nadat die hertrouwde met een spilzieke vrouw: zijn zoon ging failliet. Maar Vondel nam de schulden over waardoor hij zelf bijna bankroet ging.

Maar dan gebeurt er iets waaruit blijkt hoe enorm Vondel al gewaardeerd werd tijdens zijn leven: Joost van den Vondel kreeg als 70-jarige van de gemeente een baan als boekhouder bij de Stadsbank van Lening. En na tien jaar liet de gemeente hem met pensioen gaan met behoud van salaris. Dat was in die tijd uitzonderlijk.

Zijn begrafenis was ook groots: met veel eerbetoon werd hij – net als Hooft – begraven in de Nieuwe Kerk aan de Dam in Amsterdam.

Zijn allerlaatste gedicht is zijn eigen grafgedicht. En uit dit gedicht spreekt vanwege de lulligheid een prachtig relativiseringsvermogen van de grootste dichter die we hebben gehad:

*Hier leit Vondel zonder rouw,
Hy is gestorven van de kouw.*

JE KUNT NU EEN KAHOOTQUIZ MAKEN.
DE DOCENT GAAT NAAR GETKAHOOT.COM EN LOGT IN. VERVOLGENS
ZOEKT HIJ OP 'DEKROSSE ONLINE NEDERLANDS RENAISSANCE QUIZ 2'.
DE LEERLINGEN GAAN NAAR KAHOOT.IT EN VOLGEN DE AANWIJZINGEN OP
HET SCHERM VAN DE DOCENT.

6.6 Bredero (1585-1618) – 1:35:48

De derde grote dichter uit de Nederlandse renaissance die absoluut niet mag ontbreken, is **Gerbrand Adriaensz Bredero**.

6.6.1 't Kan verkeeren – 1:35:58

Zelfs na zoveel eeuwen hebben nog velen wel eens zijn lijfspreuk gehoord: **'t Kan verkeeren**. Dit betekent: alles kan ineens veranderen. En meestal wordt het gebruikt in de betekenis: alles kan ineens misgaan. En dat past ook wel bij Bredero.

Bredero is niet oud geworden. **Hij is niet ouder geworden dan 33**. Zijn leven begon prima. Zijn ouders waren niet arm. Hij was in de gelegenheid om een prima opleiding te volgen. Hij heeft een opleiding gevolgd tot kunstschilder, maar er zijn geen schilderijen van hem bekend. Hij was een echte Amsterdammer. De eerste helft van zijn leven woonde hij aan de Nes, dus dicht bij de plek waar de rederijderskamers waren. Hij was ook lid van De eglantier en ging later met Hooft mee naar de Nederduytsche academie. De tweede helft van zijn leven heeft hij een paar honderd meter verderop gewoond aan de Varkenssluis, dat is de brug waar nu de Damstraat overgaat in de Oudedoelenstraat.

Dat hij een echte Amsterdammer was, zie je ook aan zijn werk. **Hij is er een meester in om de typische Amsterdammers op te voeren in zijn toneelstukken en hij bootst in zijn stukken vaak het Amsterdamse dialect na.**

Zijn stukken waren erg populair, maar in de liefde was Bredero niet erg succesvol. En als hij op een keer met de slee terugkeert uit Haarlem, zakt hij door het ijs waar hij een enorme longontsteking aan overhoudt. Aanvankelijk leek het nog goed te komen, maar een jaar later sterft hij toch.

6.6.2 Kluchten – 1:38:10

Bredero's **kluchten** en **blijspelen** waren erg populair. Kluchten waren korte, grappige toneelstukken.

6.6.2.1 Klucht van de koe (1612) – 1:38:29

De **klucht van de koe** gaat over een boer met een mooie koe die op een nacht een oplichter bij hem laat overnachten. 's Nachts steelt de oplichter de mooie koe en stalt hem een eindje verderop.

De volgende dag zegt de oplichter dat hij een mooie koe heeft die hij graag op de Amsterdamse veemarkt wil verkopen. Maar omdat hij zelf nog van alles te doen heeft, vraagt hij de boer om die koe te verkopen. En zonder het door te hebben, verkoopt de boer zijn eigen koe. Met het verdiende geld gaat de boer naar een café waar de oplichter op hem wacht.

Om de verkoop te vieren wordt er eten en drinken besteld. De waardin en een zuipschuit, die meer wil van de waardin dan drank alleen, eten en drinken mee. Maar

dan verdwijnt de oplichter en de boer blijft achter zonder geld, zonder koe en de rekening van het eten en drinken.

6.6.2.2 *Klucht van de molenaar (1613) – 1:39:58*

De klucht van de molenaar is ook zo'n bijzonder, kort toneelstuk waar het zeventiende-eeuwse publiek zich waarschijnlijk rot om gelachen heeft. In dit verhaal is een vrouw te laat om nog de Amsterdamse stadsmuren binnen te mogen. Daarom vraagt ze aan een boer of ze bij hem mag overnachten. Dat mag. Maar de boer wil meer: hij wil met haar naar bed en hij begint aan te dringen. Om van het gezeur af te zijn, spreekt ze het volgende met hem af: als het donker is, moet hij naar haar kamer gaan en daar zal zij in een donkere hoek op een stoel zitten. De boer laat haar verder met rust en verheugt zich op de vrijpartij. Ondertussen gaat de vrouw naar de boerin en vertelt wat de boer van haar wil. Ze besluiten hem beet te nemen: de boerin zal op de stoel zitten in de donkere hoek. Als het vrijmoment daar is, gaat de boer de kamer in en heeft seks met de vrouw die hij in de donkere hoek op de stoel aantreft. Hij vindt het geweldig en zegt daarom na de vrijpartij tegen zijn knecht: je moet echt even die kamer binnengaan, want met de vrouw die je daar aantreft, is het heerlijk vrijen! De knecht gaat de kamer binnen en heeft vervolgens seks met de boerin. Als de boer erachter komt wat er is gebeurd, voelt hij zich een enorme stommeling, de knecht wordt weggestuurd en het publiek lacht zich krom.

Door de seksuele toespelingen is dit natuurlijk een behoorlijk plat verhaal. Maar dat is nu eenmaal één van de **kenmerken van een klucht: het is kort, het is grappig, domme mensen spelen een rol en er zit platte humor in**. Misschien was de klucht vroeger daarom wel zo populair.

6.6.3 Blijspelen – 1:41:40

De langere, grappige toneelstukken werden **blijspelen** genoemd.

6.6.3.1 *Moortje (1615) – 1:41:45*

Eén van die blijspelen was *Moortje*. Moortje was een bruine slavin die Ritsert cadeau wilde doen aan een hoerenmadam op wie hij indruk wilde maken. Blijkbaar was Ritsert een naam die vaker werd gebruikt om schuinsmarcheerders aan te duiden, want de Ritsert in Hoofts *Warenar* heette ook Ritsert.

6.6.3.2 *De Spaanschen Brabander Jerolimo (1617) – 1:42:26*

Een blijspel dat geschreven was om net als de *Warenar* opgevoerd te worden in de Nederduytsche academie, was *De Spaanschen Brabander*. In dit verhaal is Jerolimo iemand die zich voordoeft als een rijke handelaar uit de zuidelijke Nederlanden, maar ondertussen hartstikke arm is en iedereen oplicht. En het leuke is dat in dit stuk – net als in de *Warenar* – het actuele Amsterdam gebruikt werd. De toeschouwers kenden de Amsterdamse straten en markten waar Jerolimo liep. Waarschijnlijk herkenden ze zelfs marktkooplui die Jerolimo passeert.

Hooft en Bredero kenden elkaar en elkaars stukken en beïnvloedden elkaar waarschijnlijk ook. Maar het was vooral Bredero die er een ster in was om **het volkse, Amsterdamse leven** te beschrijven.

6.6.3.3 Boertigh, Amoreus en Aendachtigh Groot Liedboek – 1:43:30

Bredero heeft niet alleen maar **kluchten** en **blijspelen** geschreven. Hij heeft ook vele gedichten en liederen geschreven. En die zijn postuum, dus na zijn dood, uitgebracht in één grote bundel: Boertigh, Amoreus en Aendachtigh Groot Liedboek. **Boertigh betekent grappig. Amoreus betekent dat het liefdesgedichten waren en Aendachtigh betekent religieus.**

6.6.3.4 Boeren geselschap – 1:44:14

Het bekendste lied uit deze bundel is een boertigh lied.

BOEREN GESELSCHAP.

Stemme: *'t Waren twee Gebroeders stout, &c.*

Arent Peter Gysen, met Mieuwes, Jaap en Leen
En Klaasjen, en Kloentjen, die trocken t'samen heen,
Na 't Dorp van Vinckeven:
Wangt ouwe Frangs
Die gaf sen Gangs,
Die worden of ereen.

Arent Pieter Gysen die was so reyn int bruyn,
Sen hoedt met bloem fluwel die sat hyn vry wat kuyn,
Wat scheefjes en wat schuyn,
Soo datse bloot
Ter nauwer noot
Stongt hallif op sen kruyn.

Maer Mieuwes en Leentjen en Jaapje, Klaas en Kloen,
Die waren ekliedt noch op het ouwt fitsoen.
In 't root, in 't wit, in 't groen,
In 't grijs, in 't graeuw,
In 't paers, in 't blaeuw,
Gelijck de Huysluy doen.

Als nou dit vollickje te Vinckeven anquam,
Daer vondese Keesjen en Teunis en Jan Schram
En Dirck van Diemerdam,
Mit Symen Sloot
En Jan de Doot,
Met Tijs en Barent Bam.

De Meysjes vande Vecht en vande Vinckebuurt,
Die hadden heur tuychje ten wongderlijck eschuurt,
O se waren so eguurt!
Maer denckt iens : Fy
Had lange Sy
Heur Ongher-riem ehuurt.

Sy ginghen in 't selsip: daar worden so eschrangst,
Gedroncken, gesongen, gedreumelt, en gedangst,

Gedobbelt en gekangst!
Men riep om wijn,
Het most soo sijn,
Elck Boerman was en Langst.

Maer Mieuwes en Trijntje, die soete slechte sloy
Die liepen met menkander uytten huys in 't Hoy,
Met sulck geflickefloy,
En suck gewroet,
Och 't was soo soet,
Mijn docht het was soo moy!

Aelwerige Arent, die trock het ierste mes,
Tuege Piete Kranck-hoofd en Korselige Kes,
Maer Brangt van Kaallenes,
Die nam een greep,
Hy kreegh een keep,
Mit noch een boer vijf ses.

De Meysjes die liepen en lieten dat geschil,
Kannen noch kandelaers, noch niet en stonger stil;
Maer Kloens die stack en hil
Soo dapper uyt
Dat een Veen-puyt
Daar door ter aerden vil.

Symen nam de rooster, de beusem en de tangh
En wurrepse Ebbert en Krelis vuer de wangh
Het goetjen gingh sen gangh,
Het sy duer 't glas,
Of waer 't dan was,
Mijn blyven was niet langh.

Ghy Heeren ghy Burgers, vroom en wel gemoet,
Mydt der Boeren Feesten, sy zijn selden soo soet
Of 't kost yemand zijn bloet,
En drinckt met mijn
Een roemer Wijn,
Dat is jou wel soo goet.⁸

6.7 Constantijn Huygens – 1:50:20

Tot nu toe zijn er drie Amsterdammers behandeld. En dat is niet zo vreemd, want in Amsterdam gebeurde tijdens de Gouden eeuw op het gebied van kunst het meest. Maar echt niet alleen in Amsterdam. Daarom worden nu twee Hagenezen behandeld en de eerste is Huygens.

Constantijn Huygens is eigenlijk de enige Nederlander waarvan bekend is dat hij **het ideaal van de renaissancemens** benaderde: hij kwam het dichtst bij de **'Homo**

⁸ In de videoles wordt dit lied uitgelegd en gezongen vanaf 1:44:28

universalis'. Dat was een man die zich in zoveel mogelijk verschillende gebieden bekwaamde en zoveel mogelijk bestudeerde.

In de vorige videoles over de middeleeuwen is aan het eind ingegaan op **Leonardo da Vinci**, de eerste echte renaissancemens, het schoolvoorbeeld van de Homo Universalis, omdat hij zich op zoveel verschillende gebieden ontwikkelde: Da Vinci was schilder, uitvinder, hij onderzocht en bestudeerde zoveel mogelijk.

Huygens hield zich bezig met dichten, componeren, hij bespeelde instrumenten, hij was architect: hij ontwierp zijn eigen huis. Oftewel: hij was ontzettend veelzijdig.

6.7.1 Epigrammen – 1:51:57

En er moet gezegd worden dat hij mooie, intelligente gedichten geschreven heeft, maar de bijdrage aan de literatuur waar hij het bekendst mee geworden is, zijn zijn **epigrammen**, ook wel **puntgedichten** genoemd.

Deze epigrammen zijn heel erg korte gedichtjes waarin **woordgrapjes** worden gemaakt. Niet erg hoogdravend dus en waarschijnlijk was dat ook niet Huygens' bedoeling. Hij heeft zich altijd expliciet uitgelaten over de plek van poëzie in zijn leven: pas als hij tijd over had, besteedde hij tijd aan poëzie. **Poëzie hoorde bij otium. Daarvoor was pas tijd ná negotium.**

Grafschrift

*Hier ligt een man in d'as,
Zo gierig al zijn leven,
Hij wou de geest nauw geven,
Omdat het geven was.*

Hier wordt een woordspelletje gespeeld met 'de geest geven', wat overlijden betekent. En deze man wil de geest niet geven, omdat hij gierig is.

Wip

*Dirk was ter wip verwezen
En liet niet enen traan;
Hij zei: 'Wat zoud' ik vrezen?
't Is met een wip gedaan*

Het woordspelletje zit hier in de wip: een wip is een galg.

Dubbele Neel

*Neel had haar vrijers en haar man,
Gelijk dat menig vrouwtje kan.
De man zei: 'Ja hè, kind, we zijn goed met elkander.'
'Och ja,' zei ze, 'ik altijd!' (en meende: met elk ander).*

Hier zit het woordspel in 'elkander' dat 'elkaar' betekent en 'elk ander' dat 'elke andere man' betekent.

6.7.2 Op de dood van Sterre – 1:53:52

Huygens was een intelligente en talentvolle man, maar ook een man met pech: na tien jaar huwelijk overlijdt zijn vrouw en dat heeft hem kennelijk enorm veel pijn gedaan. En dat zie je in dit prachtige **sonnet** waarin Huygens simpelweg zegt: laat mij ook sterven, opdat ik bij mijn geliefde kan zijn.

OP DE DOOD VAN STERRE

Cupio dissolvi

Of droom ik en is 't nacht, of is mijn Ster verdwenen?
Ik waak en 't is hoog dag en zie mijn Sterre niet.
O hemelen, die mij haar aangezicht verbiedt,
Spreekt mensentaal en zegt waar is mijn Sterre henen.

De hemel slaat geluid, ik hoor hem door mijn stenen,
En zegt: mijn Sterre staat in 't heilige gebied
Daar zij de Godheid, daar de Godheid haar beziet
En – voegt het lachen daar – belacht mijn ijdel wenen.

Nu dood, nu snik, meteen verschenen en verbij,
Nu doorgang van een steen, van een gesteen ten leven,
Dun schutsel, staat naarbij, 'k zal 't u te dank vergeven.

Komt dood, en maakt mij korts van deze kortsen vrij.
'k Verlang in 't eeuwig licht tezamen te zien zweven
Mijn heil, mijn lief, mijn God, mijn Ster en mij.⁹

6.8 Jacob Cats (1577-1660) – 1:56:32

Cats is de laatste dichter die behandeld wordt. Hij was net als Johan van Oldenbarnevelt **raadspensionaris** en misschien heb je wel eens gehoord van **het Catshuis in Den Haag**. Daar heeft Jacob Cats gewoond en dat mag nu nog steeds officieel bewoond worden door minister-presidenten. Wat dat betreft kun je het vergelijken met het Amerikaanse Witte Huis of het Londense Downingstreet 10, maar blijkbaar hebben de Nederlandse premiers er geen behoefte aan om daar te gaan wonen.

6.8.1 Vadertje Cats – 1:57:02

Jacob Cats werd ook wel **Vadertje Cats** genoemd. Enerzijds misschien omdat hij als raadspensionaris zorgde voor de Nederlanders. Maar voor de hand liggender is dat hij de bijnaam kreeg vanwege zijn gedichten.

Jacob Cats wilde met zijn poëzie niet per se mooie bijdragen leveren aan de kunst. **Het ging hem vooral om de wijze lessen die op een toegankelijke manier gebracht moesten worden.** De schoonheid die via Petrarca een centrale rol kreeg in de kunst van de renaissance, was aan Jacob Cats minder besteed.

Toch kun je niet aan hem voorbij, omdat hij als dichter in die tijd waanzinnig populair was. Er wordt zelfs gezegd dat in zijn tijd **zijn werk – na de bijbel – het meest verkocht** werd.

⁹ Ga voor een uitleg bij dit gedicht naar de videoles vanaf 1:54:13.

6.8.2 Sinne- en minnebeelden (1618) – 1:58:16

In de bundel Sinne- en minnebeelden wordt steeds een gedicht bij een plaatje gezet en in het gedicht zit een wijze les. In het gedicht hieronder wordt eerst iemand beschreven die vogeltjes lokt door mooi op een fluit te spelen. De boodschap is dat je op moet passen voor mensen die ineens beginnen te slijmen.

Ei let hoe zoet de linker speelt,
 Hoe zoet zijn listig pijpje kweelt.
 Ei let eens hoe zijn fluitje gaat
 En hoe zijn kwakkel-beentje slaat.
 Al tot de vogel is in 't net,
 En dat hem 't vliegen is belet:
 Maar dan zo is het zoet geluid
 Dan is terstond het speeltje uit.
 Het is van ouds niet vreemd gezeid,
 Let op een mens wanneer hij vleit.
 Let op een mond die zoetjes lacht
 Meer als hij van te voren placht:
 En daarom zeg ik heden nog,
 In schone woorden leit bedrog.

6.8.3 Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijd (1632) – 2:00:00

Jaren later komt Cats met een nieuwe, soortgelijke bundel. De wijze les in het gedicht hieronder is: verwen je kinderen niet, want dan worden het slechte mensen. Als je ze deugdig op wil voeden, moet je ze geregeld straffen.

Krauwte de zeug in hare nek
 't Beest gaat leggen in de drek.
 Met kinders, die men heeft geteeld,
 En dient niet alle-tijd gespeeld;
 Want schoon men die ten hoogste mint,
 En boven mate heeft gezind,
 Noch kan het egter niet bestaan
 Het ongetucht te laten gaan:
 Want Ouders van te zachte mond
 Zijn voor de jonkheid ongezonder.
 Men houdt dat meest de kinders zijn
 Gelijk een mak en welig zwijn,
 Dat zo men 't troetelt in de nek,
 Gaat leggen midden in de drek;
 Dus zo gij tracht na deugt en eer,
 En streelt uw kinders niet te zeer.

7 Afsluiting – 2:01:34

Dit is een behoorlijk uitgebreide syllabus en de videoles is behoorlijk lang, maar dat kan niet anders: in de renaissance gebeurde zo ontzettend veel belangwekkends, dat elke inkorting van deze les de periode onrecht aan zou doen. **De kerk**

veranderde enorm, de maatschappelijk plek van **de adel** verschoof ten gunste van **de burgerij**. Literatuur maakte een enorme ontwikkeling door als gevolg van de **ontdekking en navolging van de klassieke schrijvers**. En je kunt de Nederlandse renaissance niet behandelen zonder **Vondel, Hooft, Bredero, Huygens** en **Cats** te behandelen. Zonder kennis van deze dichters, heb je eigenlijk geen kennis van deze literatuur.

Ik hoop dat het ondanks de hoeveelheid toch duidelijk en overzichtelijk was. Succes met de studie!

JE KUNT NU EEN KAHOOTQUIZ MAKEN.
DE DOCENT GAAT NAAR GETKAHOOT.COM EN LOGT IN. VERVOLGENS
ZOEKT HIJ OP 'DEKROSSE ONLINE NEDERLANDS RENAISSANCE QUIZ 3'.
DE LEERLINGEN GAAN NAAR KAHOOT.IT EN VOLGEN DE AANWIJZINGEN OP
HET SCHERM VAN DE DOCENT.